Īpašvārdu lietojums

2013. gads

Locīšana

● Vai latviski atveidotajiem saliktajiem itāļu valodas īpašvārdiem loka visus patstāvīgos vārdus vai arī tikai pēdējo komponentu, piemēram, NOM. *Riva del Garda* – LOK. *Riva del Gardā* vai *Rivā del Gardā*, NOM. *Pala del Vo* – ĢEN. *Palas del Vo* ciems vai *Pala del Vo* ciems, NOM. *Santamarija della Gracija* – ĢEN. *Santamarija della Gracijas* sala vai *Santamarijas della Gracijas* sala.

Jautājumu komentē Latviešu valodas ekspertu komisijas Vietvārdu apakškomisijas priekšsēdētājs *Dr. habil. philol.* Ojārs Bušs: „Īpašu noteikumu (un arī konsekvences) šajos gadījumos nav. Uz vairākkomponentu vietvārdu atveidojumiem no dažādām valodām var vispārināt principu, kas vairumā gadījumu jau praksē darbojas: gramatiski locīt tikai pēdējo komponentu, nevis visu vietvārdu, kaut arī tur būtu rakstības pauze (*Novaja Zemļa* – uz *Novaja Zemļu, Valle de Aosta – Valle de Aostā*). Tomēr praksē ir bijis vismaz viens izņēmums, kad 1956. gada ziemas olimpiādes norises vietas *Kortīna d'Ampeco* nosaukumam palaikam tiek locīts pirmais komponents (iespējams, to veicinājusi otrā komponenta nelokāmība). Tādējādi būtu iespējams gan lokāms, gan nelokāms variants."

- **Vai viesuļvētras nosaukums ir vīriešu vai sieviešu dzimtē – *Sendija* vai *Sendijs*?**

ASV Nacionālais viesuļvētru centrs (*National Hurricane Center*) vētras nosauc atbilstoši alfabēta un dzimumu vienlīdzības principam, tām piešķirot gan sieviešu, gan vīriešu vārdus. Tā, piemēram, 2012. gada viesuļvētrām tika noteikti šādi nosaukumi (alfabētiskā secībā atbilstoši angļu val. alfabētam): *Alberto* (vīr.), *Berila* (siev.), *Kriss* (vīr.), *Debija* (siev.), *Ernesto* (vīr.), *Florensa* (siev.), *Gordons* (vīr.), *Helīna* (siev.), *Aizaks* (vīr.), *Džoisa* (siev.), *Kērks* (vīr.), *Lezlija* (siev.), *Maikls* (vīr.), *Nadīna* (siev.), *Oskars* (vīr.), *Petija* (siev.), *Rafaels* (vīr.), *Sendija* (siev.), *Tonijs* (vīr.), *Valērija* (siev.), *Viljams* (vīr.). (Sk. *http://www.nhc.noaa.gov/aboutnames.shtml,* skatīts 23.07.2013.) Tādēļ atbilstoši viesuļvētru nosaukumu piešķiršanas principam attiecīgās viesuļvētras nosaukums ir sieviešu dzimtē – ***Sendija***.

Atveide

● Kā ir pareizi – *Viljandi* vai *Vīlande*?

Vietvārda nosaukumu komentē Latviešu valodas ekspertu komisijas Vietvārdu apakškomisijas priekšsēdētājs *Dr. habil. philol*. Ojārs Bušs: „Nosaucot pilsētu, paralēlnosaukumu var minēt tikai pirmajā lietojuma reizē – vai nu iekavās, vai arī piesaistot ar *jeb*, – abi varianti būtu korekti. *Vīlande/Viljandi* – abi varianti minēti jau 1960. gadā publicētajos igauņu īpašvārdu atveides noteikumos."

● Kā ANO ģenerālsekretāra *Ban Ki-Moon* vārdu pareizi atveidot latviešu valodā?

Uzziņu literatūrā un plašsaziņas līdzekļos sastopami dažādi varianti: *Pans Kimuns, Bans Gimuns, Bans Kimūns, Bans Ki Muns* un *Bans Ki Mūns*. Citvalodu īpašvārdus latviešu valodā atveidojam pēc iespējas tuvāk oriģinālizrunai. Atbilstoši izrunai korejiešu valodā ieteicamais latviskais atveidojums būtu ***Pans Gimuns.***

● Kā pareizi rakstīt rakstnieces uzvārdu *Bronti* vai *Brontē*?

Jaunākajos angļu īpašvārdu atveides noteikumos (Ahero, A. *Angļu īpašvārdu atveide latviešu valodā.* Rīga : Zinātne, 2006, 126. lpp.) uzvārds *Brontë* atveidots ***Bronti***. Šāda rakstība arī atbilst īru izcelsmes

uzvārda izrunai. Taču tradicionāli esam pieraduši runāt par māsām rakstniecēm *Brontē*. Šis uzvārda variants vairāk atbilst uzvārda rakstībai oriģinālvalodā *Brontë*, nevis izrunai. Lai gan atbilstoši atveides noteikumiem pareizi būtu, piemēram, *Šarlote Bronti,* mūsdienās, šķiet, jau par tradīciju ir izveidojies rakstīt ***Brontē***.

- **Kā pareizi rakstīt amerikāņu rakstnieka Kurta Vonnegūta uzvārdu: ar īsu vai garu *u*, ar līdzskaņa *n* dubultojumu vai bez tā?**

Rakstnieka vārds un uzvārds atveidojams Kurts Voneguts (*Kurt Vonnegut*) – ar īsu *u* un vienu *n* (*Enciklopēdiskā vārdnīca*. 2. sēj. Rīga : Latvijas Enciklopēdiju redakcija, 1991, 330. lpp.). Atbilstoši izrunai angļu valodā uzvārdu izrunā ar „īsu" *n*, tāpēc uzvārds jāraksta ar vienu *n*. Tā kā, izrunājot uzvārdu, netiek uzsvērta ne pirmā, ne pēdējā zilbe, arī garais patskaņa burts *ū* nebūtu atbalstāms. Tāpēc uzvārds pareizi ir rakstāms ***Voneguts***.

- **Kā pareizi rakstīt (un arī izrunāt) komponistu uzvārdus: *Sen-Sanss, Sensāns* vai *Sensānss*; *Mendelsons* vai *Mendelszons*?**

Ilgu laiku bijām pieraduši pie franču komponista uzvārda rakstības *Šarls Kamils Sen-Sanss*. Taču atbilstoši jaunākajiem atveides noteikumiem (*Franču īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga : Zinātne, 2004, 159. lpp.) un franču valodas speciālistu ieteikumiem franču uzvārds *Saint-Saëns* latviskojams ***Sensānss***. Tā, pamatojoties uz Latvijas Radio fonotēkas informāciju, komponistu piesaka arī Latvijas Radio programmas „Klasika" vadītāji.

Līdzīgi laika gaitā tikusi precizēta arī vācu komponista *Fēliksa Mendelszona-Bartoldi* uzvārda pareizrakstība: ierastā *Mendelsona* vietā nu sakām un rakstām ***Mendelszons*** (*Enciklopēdiskā vārdnīca.* 1. sēj. Rīga : Latvijas Enciklopēdiju redakcija, 1991, 430. lpp.), ko ģermānisti atzīst par precīzāku un pareizāku uzvārda izrunas variantu.

Tā kā komponista uzvārds oriģinālvalodā (vācu) rakstāms *Mendelssohn*, atbilstoši izrunai latviešu valodā tas ir *Mendelszons*, kaut arī sabiedrībā vairāk izplatīta un zināma ir uzvārda izruna *Mendelsons*.

Uzvārda *Mendelsons* izrunu ietekmējusi pozicionālā līdzskaņu mija: priekšā stāvošais *s* ir padarījis sekojošo *z* daļēji nebalsīgu, ar ko izskaidrojama uzvārda izruna ar *s*, kas, protams, ir labskanīgāk un ierastāk (ģermānistes *Dr. philol.* Mudītes Smiltenas komentārs). Atbilstoši mūsdienu tendencēm – atveidot maksimāli tuvu oriģinālizrunai (nevis pamatojoties uz tradīciju), šīs pārmaiņas skārušas ar vācu komponista uzvārdu. Arī *Mendelsohn* būtu lasāms kā *Mendelzons*, jo patskaņa priekšā vācu valodā *s* vienmēr izrunājams kā *z*.

- **Kā pareizi atveidojami norvēģu īpašvārdi ar burtkopu *rs*, piemēram, *Andersen*?**

Latviešu valodas aģentūra, atveidojot norvēģu īpašvārdus latviešu valodā, pamatojas uz 2003. gadā apgāda „Norden AB" izdoto grāmatu „Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā", ko lietošanai praksē ir ieteicis Valsts valodas centrs. Norvēģu īpašvārdu atveides noteikumus šajā avotā ir izstrādājis norvēģu valodnieks Snorre Karkonens-Svensons (*Snorre Karkkonen-Svensson*). Norvēģu uzvārdu *Andersen* autors atveidojis *Andešons/Andešsons*. Taču LVA praksē ir bijuši gadījumi, kad cilvēki norāda uz uzvārda *Andersen* izrunu pretēji autora piedāvātajiem atveides variantiem, proti, *Andersens*. Šajā jautājumā padoms lūgts norvēģu valodniekam *Dr. art.* (ar specializāciju valodniecībā) Sturlam Bergam-Olsenam (*Sturla Berg-Olsen*):

„Burtkopu *rs* dažādās norvēģu izloksnēs izrunā dažādi. Austrumu un Ziemeļnorvēģijā to izrunā apmēram kā [š], Rietumnorvēģijā daudzviet abas skaņas tiek izrunātas atsevišķi, tātad [rs] (Vigeland, B. *Dialekter i Norge. Målmerker med språkhistoriske forklaringer.* 1981, 92. s.). Jāpiebilst, ka pati fonēma /r/ arī tiek izrunāta dažādi; lielākajā Norvēģijas daļā to izrunā kā alveolāru skaņu, bet dienvidos un rietumos tā daudz kur ir uvulāra vai velāra frikatīva (Skjekkeland, M. *Dialektar i Noreg. Tradisjon og fornying*. 2005,

65.–68. s.). Tāpēc arī uzvārdus, tāpat kā citus vārdus, kur ir burtkopa *rs*, izrunā dažādi. Tādos uzvārdos kā *Andersen*, *Kristoffersen*, *Pedersen* un *Pettersen* burtkopu *rs* vietām izrunā [š], vietām (t. i., Norvēģijas rietumos) [rs]. Tā kā norvēģu valodā nav oficiālās runas normas (taču ir divas rakstu valodas normas), nav iespējams apgalvot, ka viena izruna ir „pareiza", bet otra – „nepareiza". Grāmatas „Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā" 140. un 160. lpp. tiek norādīts, ka, lai gan šīs burtkopas izruna ir dažāda, personvārdu transkripcijā tā jāatveido ar [š]. Vietvārdos tiek pieļautas atkāpes gadījumos, kad vietējā izruna ir [rs]. Viens tāds piemērs ir apdzīvotā vieta *Ørsta*, kas „Norden AB" izdotajā grāmatā (212. lpp.) tiek transkribēta kā *Ersta* (nevis *Ešta*). Pamatojoties uz pieļaujamajām atkāpēm vietvārdos, analoģiska atkāpe iespējama arī personvārdu atveidē – proti, burtkopu *rs* var transkribēt *rs*, ja konkrētā persona savu (uz)vārdu izrunā ar [rs], nevis [š]. Tādējādi viens un tas pats (uz)vārds varētu tikt atveidots dažādi."